

Wstęp

W ostatnim czasie obserwowany jest znaczny wzrost popularności alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów i sporów (z ang. *Alternative Dispute Resolution* – dalej w skrócie: ADR), które stanowiącą mają szczególną sferę instytucjonalizacji konfliktu na tle tradycyjnego wymiaru sprawiedliwości w nowożytnym państwie. Kompleks tych alternatywnych metod to tryby, sposoby i techniki negocjowania kompromisu bądź wypracowywania porozumienia między zważnionymi stronami przy ich niewymuszonym, aktywnym udziale, których rezultaty mogą zyskiwać moc obowiązujących orzeczeń i postanowień sądowych. Oznacza to, że organy wymiaru sprawiedliwości powołane do rozpatrywania oraz rozstrzygania konfliktów i sporów delegują część – przynależnych dotychczas głównie im – kompetencji podmiotom niebędącym ich funkcjonariuszami, wykazując jednocześnie gotowość do poszanowania i sankcjonowania poczynionych przez nie ustaleń. Można zatem postawić pytanie, dlaczego, w jakim zakresie i na jakich zasadach zdecydowano się na przekazanie pewnych uprawnień zarządzania konfliktem poza instytucje wymiaru sprawiedliwości? Jaką alternatywę mają stanowić te pozasądowe metody rozwiązywania spraw spornych? Jakie są wobec nich oczekiwania? Jakie są ich oblicza i jaki jest ich status w społeczeństwie polskim?

Zasadniczą osią analiz umożliwiających udzielenie odpowiedzi na postawione pytania uczyniono mediację – metodę uważaną obecnie za najbardziej emblematyczną, najchętniej wykorzystywaną i będącą aktualnie w Polsce jedną z najbardziej intensywnie legalizowanych, rozwijanych i propagowanych metod ADR¹. Jest to pozasądowy, dobrowolny, konsen-

¹ Zob. A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 13–14; A. Krajewska, *Spory konsumencie i ich rozwiązywanie*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2009, s. 85; R. Morek, *Wprowadze-*

sualny sposób prowadzenia oraz rozwiązywania różnego rodzaju spraw spornych, aranżowany i asekurowany przez bezstronno i neutralnego mediatora, którego zadaniem jest wspieranie stron w prowadzeniu rozmów ukierunkowanych na osiągnięcie pomiędzy nimi porozumienia oraz na wypracowanie obopólnie przez strony akceptowalnej finalizacji ich sprawy spornej. Głównym celem niniejszej monografii jest zatem dogłębna analiza tej szczególnej formy ADR. Składa się na nią wielowątkowe badanie mediacji oraz procesu jej wdrażania, kształtowania i upowszechniania, jak również unaocznienie rezultatów tego procesu poprzez ustalenie statusu, jaki mediacja ma w społeczeństwie i państwie polskim. Na przedsięwzięcie to składa się pięć głównych wątków analitycznych mających charakter teoretyczny i empiryczny.

W zakres teoretycznej analizy wchodzi dwa pierwsze rozdziały. Pierwszy z nich zawiera omówienie zagadnień odnoszących się do jednostkowych strategii oraz instytucjonalnych mechanizmów uruchamianych w konsekwencji pojawiania się czy też identyfikowania w przestrzeni społecznej zjawisk o charakterze konfliktowym i spornym, ze szczególnym uwzględnieniem przedsięwzięć ich walidacji, regulacji, przetwarzania, neutralizacji, tłumienia, przerywania lub/i kończenia. Dzięki temu możliwe stało się ukazanie zasadności, funkcjonalności oraz obiektywizacji tego typu interwencji w obyczajowym, instytucjonalnym, formalnym, a wreszcie prawnym i systemowym aspekcie organizacji społeczeństwa. To w ramach tego rozdziału omówione zostały instytucjonalne modele i właściwe im metody reagowania na konflikty i spory w państwie polskim, w zakresie których weszły sądy oraz alternatywne wobec nich możliwości podejmowania całkowicie samodzielnych, zapośredniczonych lub wspomaganych przez mediatorów starań przewycięzania waśni i sporów. W finale tego omówienia znajduje się również zarys historii rozwoju oraz rozpowszechniania idei metod ADR na świecie i w Polsce, ze szczególnym wskazaniem na mediację.

Druga część pracy ukazuje istotę mediacji, konstytuujących ją cech oraz formatujących ją obliczy, z których każde omówiono ze względu na przypisywaną mu funkcję, metodykę jej realizacji oraz wyzwania i problemy z nią związane. W rezultacie ukazano sześć obliczy mediacji:

1. Mediacja jako bezstronne i niewymuszone pośrednictwo.
2. Mediacja jako pośrednictwo profilowane.

3. Mediacja jako aranżowanie współpracy.
4. Mediacja jako negocjacje asekurowane.
5. Mediacja jako wspomagany proces porozumienia.
6. Mediacja jako procedura oraz instrument prawny.

Żadne z wyszczególnionych obliczy nie zostało jednak zobrazowane jako całkowicie od innych niezależne, postrzegać je raczej należy jako wzajemnie współkonstituujące ten konsensualny, ugodowy sposób postępowania w sprawach zwaśnionych stron. Ze względu natomiast na nierozłączność poszczególnych obliczy mediacji w trakcie omawiania każdego z nich zdecydowano się na prowadzenie analiz kategorii mediacji, jak i rozważań problematyzujących to zagadnienie w oparciu o literaturę przedmiotu, materiały badawcze oraz akty normatywne.

Kolejna partia pracy składa się z trzech rozdziałów empirycznych, z czego dwa stanowią rezultat pierwotnej i wtórnej analizy danych, trzeci zaś jest efektem przeprowadzenia własnych badań terenowych.

W rozdziale trzecim omówiono proces wdrażania mediacji w polski system prawny po 1989 roku, który zestawiono z danymi ilościowymi dotyczącymi jej stosowania dla każdej kategorii spraw w prawie, dla jakiej ustawowo przewidziano taką możliwość. Każdą z nich ponadto scharakteryzowano na zasadach przewidzianych w aktualnie obowiązujących regulacjach prawnych wraz z informacją o związanych z nimi zaleceniach, rekomendacjach i dyrektywach Rady Europy. Podstawę tego omówienia stanowiła analiza danych zastanych, w zakres której weszły akty prawne bezpośrednio dotyczące mediacji, statystyki stosowania mediacji w polskich sądach powszechnych gromadzone głównie przez Ministerstwo Sprawiedliwości RP oraz dane pochodzące z innych opracowań i materiałów badawczych.

Jako że przedsięwzięcia wdrażania mediacji nie ograniczają się wyłącznie do jej wbudowywania w regulacje i przepisy prawa polskiego, ale nastawione są również na upowszechnianie jej stosowania, kolejny, czwarty rozdział opracowano z zamiarem zobrazowania tego zjawiska oraz funkcjonujących w jego ramach podmiotów, które bardziej lub/i mniej świadomie wpływają na kształtowanie i propagowanie mediacji w obszarze instytucji zajmujących się *stricte* rozstrzyganiem i rozwiązywaniem spraw spornych, ale również poza nimi. Dlatego też opracowania zawarte w tym rozdziale prezentują ustalenia empiryczne oparte na analizie materiałów propagujących stosowanie mediacji pozyskanych ze zróżnicowanych źródeł. W ich zakres weszły materiały dystrybuowane w sądach oraz w organizacjach pozarządowych związanych w jakiś sposób z mediacjami, ale też

w innych miejscach użyteczności publicznej (np. w bibliotekach, szkołach, uczelniach, urzędach). Zasadniczy zasób materiałów pozyskano jednak w trakcie eksploracji Internetu, w tym stron instytucji rządowych, samorządowych, organizacji społecznych oraz mediów branżowych. Przydatne informacje dotyczące przedsięwzięć upowszechniania mediacji pozyskano również od ich bezpośrednich inicjatorów i interesariuszy w trakcie prowadzonych z nimi rozmów i wywiadów.

Kolejnym etapem projektu leżącego u podstaw niniejszej monografii było ukazanie tego, w jaki sposób mediacja jako konsensualny i niewładczy sposób interwencji w konflikty i spory jest postrzegana przez jej potencjalnych oraz konstytutywnych uczestników. Stąd finalizujący rozprawę rozdział poświęcono poszukiwaniom odpowiedzi na to pytanie, zaś poszukiwania te zrealizowano dwojako. Z jednej strony poprzez zebranie, scharakteryzowanie oraz uogólnienie opinii Polek i Polaków na temat różnych typów interwencji w sprawy sporne, w tym wobec mediacji. Z drugiej natomiast strony poprzez pozyskanie i poznanie w tym obszarze opinii funkcjonariuszy mediacji, za jakich przyjmuję mediatorów, przedstawicieli ośrodków mediacyjnych oraz osoby działające w obszarze projektowania założeń i wysuwania postulatów dla formowania alternatywnych wobec sądowych sposobów rozwiązywania konfliktów i sporów w Polsce. W konsekwencji tych zabiegów powstały dwie odmienne perspektywy percepcji i oceny mediacji, które uzyskano i eksplorowano w ramach dwóch odmiennych komponentów badawczych. Toteż część rozdziału poświęconą ich omówieniu zbudowano zgodnie z tym podziałem wraz z odpowiednio sprecyzowanymi celami, a także wynikającą z nich problematyką badawczą oraz zastosowanymi metodami, technikami i narzędziami badawczymi, które posłużyły pozyskaniu danych empirycznych. Każda z tych części prezentowanej rozprawy zawiera szczegółową analizę wyników przeprowadzonych badań, uwagi odnośnie do ich realizacji, jak również podsumowania wskazujące na najważniejsze wątki analizy. Analizy, która – poprzedzona wieloma ustaleniami teoretycznymi – nie tylko umożliwiła unaocznienie statusu mediacji w społeczeństwie polskim na tle innych typów interwencji w konflikty i spory, ale też wnikliwą i wieloaspektową eksplorację rzeczywistości stosowania mediacji w pryzmacie, w jakim jawi się ona jej węzłowym, strategicznym aktorom, wypełniając tym samym lukę w tym obszarze badań i analiz prowadzonych na gruncie socjologii i nauk prawnych.